

УДК 94:341.7(460):(477.74-25)''18''

## ІСПАНСЬКЕ КОНСУЛЬСТВО В ОДЕСІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XIX СТОЛІТТЯ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Богдан ЧУМА

Львівський національний університет імені Івана Франка  
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

На основі архівних матеріалів розглянуто створення та головні напрямки діяльності консульства Королівства Іспанії в Одесі під керівництвом першого консула Луїса дель Кастильйо (1802–1825). Проаналізовано передумови відкриття цієї дипломатичної установи та особливості іспансько-російських взаємин наприкінці XVIII – в першій чверті XIX ст. Відображено практику функціонування консульства, котре репрезентувало інтереси Іспанії в чорноморських портах Російської імперії.

*Ключові слова:* іспансько-російські відносини, іспанське консульство в Одесі, Луїс дель Кастильйо.

Зовнішньополітична експансія Російської імперії в останній третині XVIII ст. посилила її вплив на міжнародні відносини того часу і сприяла урізноманітненню взаємин з іншими державами. Вирішальними чинниками цього були успішні війни проти Османської імперії та поділи Речі Посполитої, внаслідок яких під владу Петербурга потрапили території сучасної південної та правобережної України. За рахунок нових земель відбулося значне збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів, а закріплення російського впливу в басейні Чорного моря відкрило новий – середземноморський – шлях торгівлі з країнами Західної Європи і, зокрема, Іспанським королівством. Розширення торговельних стосунків поставило на порядок денний необхідність забезпечити національні інтереси Іспанії, що втілювалося у відкритті відповідного консульства в головному портовому місті російського Причорномор'я – Одесі.

Організація і діяльність іспанського консульства в Одесі першої чверті XIX ст. майже не розкрита в історіографії. В українській історичній літературі вона практично невідома<sup>1</sup>. Окремі аспекти іспансько-російських відносин побіжно вивчала російська радянська історіографія як складова частина значно ширших досліджень, присвячених зовнішній торгівлі Російської імперії<sup>2</sup> та її політичним взаєминам з Іспанією<sup>3</sup> окресленого періоду. Єдиним відомим нам спеціальним дослідженням на цю тему в іспанській історичній літературі є праця Ани Марії Шоп Солер, в якій розглянуто політичну й економічну співпрацю Іспанії та Росії в 1733–1833 рр.<sup>4</sup>

Відтак, метою статті є заповнити історіографічну прогалину, що виникла в дослідженнях іспансько-російських відносин першої чверті XIX ст. та розкрити організаційне становлення й основні напрямки діяльності іспанського консульства в Одесі вказаного періоду.

Вивчення поставленої проблеми здійснено на основі аналізу кореспонденції першого консула Іспанії в Одесі Луїса дель Кастильйо до Міністерства закордонних справ своєї країни, що зберігається в Національному історичному архіві в Мадриді (далі – АНН)<sup>5</sup>. Певним синтезом досвіду перебування Л. дель Кастильйо в Російській імперії є опублікована в 1828 р. в Мадриді брошура “Аналіз чорноморської торгівлі з оглядом можливих вигод для іспанців”, в якій подано короткий опис міста Одеси та сучасного стану і перспектив розвитку міжнародної торгівлі у східному Середземномор’ї, загалом, і в Чорному морі, зокрема<sup>6</sup>. Як додатковий джерельний матеріал використано збірники документів зовнішньої політики Росії XIX – початку XX ст., в яких розкрито головні аспекти іспансько-російських стосунків<sup>7</sup>.

Встановлення постійних дипломатичних відносин між Іспанським королівством і Російською імперією відбулося в 1760-х рр. завдяки зусиллям іспанського консула в Санкт-Петербурзі Антоніо Коломбі-і-Пає, головним завданням якого було налагодити ефективну торгівлю. Хоча торговельного договору між двома державами, попри невпинні пропозиції іспанського уряду, так і не було підписано, в 1796 р. іспансько-російська торгівля через балтійські порти досягла свого максимуму. Тільки впродовж вказаного року Балтійським морем до Російської імперії прибуло тридцять кораблів із Барселони, Малаги і Кадиса<sup>8</sup>.

Проте наприкінці XVIII ст. іспансько-російська торгівля призупинилася. У 1799 р. Іспанія, як французький союзник, опинилася в стані війни проти Росії та Великої Британії, внаслідок чого її кораблям було закрито вхід у Балтійське море. Але й після відновлення миру в 1801 р.<sup>9</sup>, іспанцям, що не змогли скласти гідної конкуренції англійським і голландськими купцям, не вдалося відновити попереднього рівня торговельних відносин з Росією. Відтак, у 1806 р. А. Коломбі звернувся до міністра закордонних справ Іспанії з проханням дозволити йому перебраться до Парижа або Кадиса<sup>10</sup>.

Нова можливість встановити постійні відносини з Російською імперією з’явилася внаслідок успішної російської експансії на півдні сучасної України. Географічно ближчі, у порівнянні з балтійським Кронштадтом, азовські й чорноморські порти – Кафа, Керч, Маріуполь, Миколаїв, Одеса, Таганріг, Херсон та інші – були значно привабливішими для іспанських торговців. Від 1794 р. провідне місце серед них здобула Одеса, що поступово перетворилася в один із найважливіших торговельних центрів підросійської України та місце осідку чужоземних дипломатів. Ще більшого піднесення Одеси вдалося досягти після надання їй 24 квітня 1817 р. права безмитного ввезення і вивезення товарів у рамках системи *porto franco* – вільний порт – що набула чинності в 1819 р.

Ухвалу про створення консульства Королівства Іспанії в Одесі було прийнято у 1802 р., а першим іспанським консулом призначено Луїса дель Кастильйо, який заступав цю посаду впродовж 1802–1825 рр.

У відповідному описі Національного історичного архіву зберігаються 44 листи дель Кастильйо з Одеси до Міністерства закордонних справ Іспанії (див. Табл. 1), а також по одному листу з Барселони (1802) і Константинополя<sup>11</sup> (1804). Адресатами всіх листів були міністри закордонних справ (іспанський відповідник того часу – державний секретар або державний міністр) Педро Себальйос-Герра (1800–1808, 1814–1816 рр.), Хосе Гарсія де Леон-і-Пісарро (1816–1818 рр.), Карлос Мартінес де Ірухо-і-Такон (1818–1819, 1823–1824 рр.) та інші<sup>12</sup>.

Табл. 1. Кореспонденція консула Л. дель Кастильйо з Одеси

Роки	1804	1805	1806	1812	1815	1816	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1824	1825	Усьо-го
Кількість листів	1	3	3	1	1	6	2	2	1	2	8	10	3	1	44

На дипломатичній службі Луїс дель Кастильйо перебував ще до призначення консулом в Одесі, виконуючи обов'язки віце-консула у м. Туніс, що на півночі Африки<sup>13</sup>. До Одеси він прибув 15 листопада 1804 р., а вже 22 листопада того ж року, в листі до свого уряду, поскаржився на нещастя дороги та перші організаційні труднощі<sup>14</sup>.

Морська подорож з Іспанії до чорноморського узбережжя Російської імперії хоча й виявилася коротшою та простішою, ніж північний шлях до російських портів Балтійського моря, все ж не була безпроблемною. Після “тривалого, обтяжливого й нещасливого плавання” Середземним морем, у вересні 1804 р. дель Кастильйо дістався Константинополя<sup>15</sup>, звідки на борту російського корабля вирушив до Севастополя. Але прибуття до нового місця служби затьмарили подорожні негаразди: “постійні зустрічні вітри та нещастя важкого й тривожного плавання” довершилися корабельною катастрофою неподалік Криму. Судно з іспанським представником потрапило у “настільки небезпечну бурю”, що Луїсу дель Кастильйо лише ціною “неймовірних зусиль” вдалося врятувати своє життя, втративши “весь багаж і все, чим володів”. Залишившись без засобів до існування, Кастильйо звернувся по допомогу до свого уряду, зауваживши, водночас, що життя в Одесі є “одним із найдорожчих в Європі”, а утримання консульських представництв інших держав – Франції, Англії, Австрії, Неаполю – здійснюється на рівні дипломатичних місій Леванту<sup>16</sup>. За таких обставин, за словами дель Кастильйо, щорічного утримання у 12 тисяч реалів<sup>17</sup> могло вистарчити хіба-що для забезпечення найнеобхідніших потреб і винайму досить убогого будинку<sup>18</sup>.

Чи вдалося Кастильйо збільшити річний бюджет консульства нам достеменно не відомо. Але вже невдовзі після його прибуття до Одеси успішному виконанню консульських обов'язків завадили незалежні від особистих якостей і кількості грошей обставини, зумовлені загостренням міжнародних та внутрішньоіспанських конфліктів.

Із 1795 р. Іспанське королівство було союзником революційної Франції і, відповідно, ворогом Російської імперії та її союзників – Австрії, Великої Британії, Сардинського і Неаполітанського королівств – що, фактично, контролювали міжнародну торгівлю в басейні Середземного моря. Тому війни між Францією та Росією невпинно приводили іспанський уряд до погіршення відносин з останньою. Якщо внаслідок конфлікту 1799–1801 рр. Іспанія практично втратила торговельні контакти з балтійськими портами Росії, то під час воєн 1805–1807 рр. під загрозою опинилася її чорноморська торгівля. Відтак, навесні 1806 р., після того як російська влада оприлюднила розпорядження про арешт французької власності та позбавила французького консула в Одесі права перебувати на території імперії, Луїс дель Кастильйо “у черговий раз” звернувся до свого уряду за дозволом виїхати до Іспанії, незважаючи на комерційні вигоди, що, з часом, “зможуть принести надзвичайно великі прибутки”<sup>19</sup>.

Водночас, у травні 1808 р. розпочався збройний конфлікт у самій Іспанії. Змусивши іспанського монарха Фернандо VII Бурбона (1808–1833) зректися трону, імператор Франції Наполеон Бонапарт (1804–1814) проголосив іспанським королем свого брата Жозефа (1808–1813 рр.). Це стало причиною довготривалої антифранцузької війни, відомої в історіографії як “війна за незалежність” (1808–1814). За таких обставин іспанські уряди зосередили свою увагу вийнятоково на внутрішніх проблемах, а до зовнішньої політики зверталися лише у пошуках політичної та військової підтримки. Іспанське консульство в Одесі, подібно до інших консульських установ, що безпосередньо не презентували політичних інтересів, виявилось практично непотрібним.

Імовірно, дипломатичне листування між Одесою та Мадридом тривало й надалі, але невпинні війни та урядова невизначеність в Іспанії не зберегли його до наших днів. За період 1807–1814 рр. до нас дійшов лише один лист Луїса дель Кастильйо (див. Табл. 1), відісланий 26 листопада 1812 р., тобто, уже після підписання 20 липня 1812 р. мирного договору між російським урядом та іспанською тимчасовою хунтою, що управляла в країні від імені короля Фернандо VII<sup>20</sup>.

Про труднощі життя іспанського консула цього часу дещо дізнаємося з пізнішої кореспонденції. Становище дель Кастильйо ускладнювалося відсутністю фінансування. Зважаючи на “важкий стан Королівської скарбниці”, від 1 липня 1807 р. консульство не утримувало жодних субсидій від іспанського уряду<sup>21</sup>. Ця проблема залишалася відкритою й після реставрації Бурбонів в Іспанії у 1814 р. і вирішилася на користь Кастильйо лише восени 1816 р.<sup>22</sup>

Очевидно, витрати на життя компенсувалися за рахунок особистих збережень і допомоги впливових друзів. Так, в одному з листів від 1818 р. Л. дель Кастильйо розповів про “близьку дружбу” з герцогом де Ришельє<sup>23</sup>, завдяки якому в 1811 р., “утративши віру в нашу батьківщину”, він перейшов на російську службу й отримав посаду Головного управителя карантинної служби Одеси зі званням державного радника<sup>24</sup>. Щоправда, розчарування в іспанських справах не було тривале і вже восени 1812 р., в листі до Франсиско Сеа Бермудеса<sup>25</sup>, Кастильйо звернувся з проханням відновити його на посаді консула “іменем нашого легітимного й улюбленого суверена Фернандо VII”, поскаржившись, у черговий раз, на складність життя в Одесі впродовж восьми важких років і фінансові труднощі<sup>26</sup>.

Від 1816 р. діяльність іспанського консульства в Одесі почала налагоджуватися. Відносна стабілізація політичного становища Іспанії сприяла розвитку торгівлі, а Луїс дель Кастильйо насолоджувався світським життям міста, яке стрімко розвивалося. Восени 1817 р. він, як і консули інших держав, був запрошений на урочистий обід, організований на честь брата російського імператора Олександра I (1801–1825) великого князя Михайла, котрий коротко обговорив з дель Кастильйо актуальне становище Іспанії та її колоній<sup>27</sup>, а на початку травня 1818 р. – на урочисте прийняття з нагоди приїзду самого Олександра I. Окрім короткої розмови про Одесу і герцога де Ришельє, російський імператор “викликав загальне зацікавлення” особою іспанського консула, запросивши до танцю його дружину<sup>28</sup>.

Чергова політична криза в Іспанії 1820–1823 рр., зумовлена ліберальною революцією та встановленням конституційної монархії, не привнесла особливих змін до усталеного ритму життя консульства. У листі від 29 вересня 1820 р. дель Кастильйо, відповідно до отриманого раніше дозволу, повідомив міністрові закордонних справ Іспанії про свою поїздку на Батьківщину для “вирішення сімейних проблем”. Виконувачем обов’язків консула в Одесі, за поданням Кастильйо, залишився “надійний і розумний” Антоніо Декоріо, за підписом якого не збереглося жодного листа<sup>29</sup>. До виконання своїх обов’язків Луїс дель Кастильйо повернувся в серпні 1821 р., а з листування того часу відомо, що впродовж подорожі йому довелося виконати спеціальне доручення іспанського уряду в Парижі<sup>30</sup>.

У 1824 р. дель Кастильйо знову звернувся до міністерства з проханням надати йому дозвіл повернутися до Іспанії, щоб “відновити здоров’я” та підшукати іншу посаду, наприклад, поштового управителя у м. Малага, позаяк почувався не в стані більше виконувати консульські обов’язки “у настільки суворому кліматі”<sup>31</sup>. У відповідь його підвищили до чиновника шостої категорії Міністерства закордонних справ Іспанії та призначили уповноваженим представником для ведення переговорів із турецьким урядом щодо вільного проходження іспанськими кораблями проток Босфор і Дарданелли<sup>32</sup>. У квітні 1825 р. Луїс дель Кастильйо переїхав до Константинополя<sup>33</sup>.

Відповідно до дипломатичної кореспонденції означеного періоду функціонування консульства Королівства Іспанії в Одесі складалося з виконання трьох головних функцій: сприяння і контроль за розвитком торговельних відносин, захист інтересів Іспанії та її громадян, інформування уряду про зовнішню та внутрішню політику Російської імперії.

Пріоритети іспансько-російських економічних взаємин визначилися вже у другій половині XVIII ст. завдяки торгівлі через російські порти Балтійського моря. Головною складовою іспанського експорту 1760–1790-х рр. були вина, що користувалися митними пільгами, оливкова олія, а також іспанські та “колоніальні” товари: цитрусові, бавовна, горілка, індиго, інжир, кава, какао, мигдаль, мідь, свинець, сіль, тютюн, цукор, шафран та ін. З Росії до Іспанії вивозили деревину, конопляні та лляні тканини, парусину, залізо, дьоготь, смолу, яловичі шкіри, а найбільше зерно. Торговельний баланс того часу був на користь Іспанії, так, що загальна вартість привезених іспанських товарів перевищувала російський імпорт майже у чотири рази<sup>34</sup>.

Встановлення торговельних відносин Іспанії з чорноморськими портами Російської імперії ще більше зорієнтувало торговельні інтереси цієї піренейської країни на сільськогосподарську складову. Хоча “українське” збіжжя на території Іспанії вперше з’явилося ще до заснування консульства в Одесі. Як свідчать документи муніципального архіву Барселони, в 1782 р., за посередництвом Ігнація Антуана, у цьому місті з’явився вантаж зерна з Херсона – 16 500 фанег або 915 750 літрів – перевезений двома кораблями, що належали одній із каталонських торговельних компаній. У 1803 р. сам Антуан розповідав, що за його ініціативи тим же шляхом до Барселони було доставлено двадцять чотири кораблі з зерном<sup>35</sup>.

Першою великою перепоною, на яку нашттовхнулася іспанська дипломатія під час встановлення безпосередньої торгівлі з російськими чорноморськими портами, була відсутність дозволу іспанським кораблям вільно пропливати протоками Босфор і Дарданелли. Відтак, аби досягти поставленої цілі, іспанські мореплавці пливли під російськими прапорами<sup>36</sup>, а іспанські дипломатичні представники в Константинополі клопотали, за активної підтримки російської дипломатії, надати відповідний дозвіл<sup>37</sup>. Поза тим, навіть така напівлегальна торгівля переривалася внаслідок загострення відносин між Російською й Османською імперіями. Зокрема, напередодні та під час російсько-турецької війни 1806–1812 рр. прямі торговельні відносини між обома державами повністю припинилися.

Частково відновити іспансько-російську торгівлю вдалося після підписання мирного договору 1812 р. Згідно з даними Луїса дель Кастильйо, того року до Одеси припливло два іспанських кораблі, з яких тільки одному вдалося завантажити зерно і відплисти, у той час як інший був змушений зимувати на рейді Одеси через зледеніння прибережних вод<sup>38</sup>. Справжнє поживлення торговельних контактів між Іспанією та російськими портами в басейні Чорного

моря стало можливим після завершення наполеонівських воєн у 1815 р. Хоча проблема вільного проходження проток для іспанського флоту, незважаючи на зусилля Мадрида та російської дипломатії, надалі залишалася невирішеною<sup>39</sup>.

У 1816 р., згідно з дипломатичним листуванням іспанського консула, до Одеси прибуло вісім кораблів з Маону<sup>40</sup> і Каталонії<sup>41</sup>. У 1817 р. – двадцять два іспанські кораблі завантажилися в порту Одеси, ще п'ять – в Таганрозі й три – у Кафі. При цьому, загальна кількість морських транспортів, які впродовж того року пройшли тільки через порт Одеси склала 938 кораблів<sup>42</sup>. Станом на початок серпня 1819 р. до Одеси прибуло тридцять іспанських кораблів і близько двадцяти – до Таганрога<sup>43</sup>.

Щодо іспанського експорту, то його складова практично не змінилася у порівнянні з другою половиною XVIII ст. Тут далі переважали товари з Іспанії та її американських колоній, а, згідно з консульським повідомленням, усі двадцять два іспанські кораблі, що в 1817 р. прибули до порту Одеси, були завантажені “чорним тютюном”<sup>44</sup>.

Головною ціллю іспанського імпорту з чорноморських портів Росії, як і для представників інших європейських народів, було збіжжя, що постачали сюди з українських земель у надзвичайно великій кількості. Щоправда, його вивіз іспанськими купцями був незмірно меншим, порівняно з обсягами торгівлі інших держав, представниками яких закладено спеціальні сховища для зберігання зерна: англійське на о. Мальта і французьке у м. Марсель<sup>45</sup>.

На відміну від вигідної для Іспанії торгівлі з Росією в другій половині XVIII ст., торговельний баланс комерційних відносин із чорноморськими портами першої чверті XIX ст. був не на користь Мадрида. Станом на 1826 р. імпорт російських товарів до Іспанії перевищував відповідний експорт іспанських товарів більше, ніж у 33 рази<sup>46</sup>. Як наслідок, Луїсу дель Кастильйо в листах до свого уряду доводилося наголошувати на надзвичайно великому обсязі вивозу золота та срібла з Іспанії, що використовувалися для оплати збіжжя і не компенсувалися продажем іспанських товарів<sup>47</sup>.

Від початку 1820-х рр. іспансько-російські торговельні відносини ввійшли у черговий кризовий період, що був зумовлений загостренням протиріч між Російською та Османською імперіями<sup>48</sup>. Водночас, відносно великі обсяги імпортованого – головним чином до Каталонії – зерна порушили внутрішню рівновагу іспанського ринку, оскільки привезене з Росії збіжжя виявилось дешевшим, ніж зібране в іспанській Кастилії. Щоб вирішити цю проблему, іспанський уряд у вересні 1820 р. заборонив імпорт зернових культур<sup>49</sup>.

Звичайно, пряма торгівля між Іспанією та Росією ставила перед іспанським консулом в Одесі низку важливих завдань: інформування купців про кількість сільськогосподарської продукції, можливості закупівлі товарів, мита, допомогу під час укладення контрактів та інше. Також дель Кастильйо доводилося дбати про іспанських громадян, які потрапили у скрутне становище і перебували на території Російської імперії. Так, у червні 1816 р. він повідомив свій уряд про

колишнього іспанського солдата наполеонівської армії Хуана Петедро, котрий, зазнавши поранення і втративши дар мови під час походу на Росію в 1812 р., не зміг повернутися на Батьківщину й осів у Херсон<sup>50</sup>. У 1819 р. іспанський консул зафіксував переселення жителів Іспанії до Одеси та її околиць: “...цього літа з Маон емігрувала певна кількість ремісників – столярів, стельмахів, будівельників та інших – найвидатніших голів сімей, які в пошуках кращого життя вирішили переселитися сюди, де, в умовах конкуренції з багатьма іншими емігрантами з Німеччини та Швейцарії, почувуються обманутими й обділеними, і саме в такому убогому становищі їм довелося провести зиму”<sup>51</sup>.

Інформуючи уряд про становище Російської імперії, взагалі, та її південно-західних окраїн, зокрема, Луїс дель Кастильйо звертав головну увагу на питання міжнародної політики і, насамперед, відносини з Туреччиною, від яких залежала доля іспансько-російської торгівлі.

Очікування російської-турецької війни було ніби вироком для всієї міжнародної торгівлі чорноморських портів. До Іспанії надходили тривожні повідомлення Л. дель Кастильйо: “...якщо війну буде оголошено, торгівля цього міста повністю занепаде”<sup>52</sup>, “...з цієї причини згасне блискуча комерція, якій Одеса завдячує своїм надзвичайним процвітанням”<sup>53</sup>, “...війна з Туреччиною неминуха, вона потягне за собою незліченні втрати”<sup>54</sup>.

Отже, обставини, що склалися наприкінці XVIII ст. внаслідок російської експансії в північному Причорномор’ї та приєднання до Російської імперії Правобережної України, створили необхідні умови для переорієнтації іспансько-російських торговельних відносин із північного на середземноморський шлях. Щоб налагодити ефективні комерційні взаємини і захистити національні інтереси у 1802 р. іспанський уряд прийняв рішення утворити відповідне консульство в Одесі, що розпочало свою діяльність у 1804 р. під керівництвом Луїса дель Кастильйо. Проте повною мірою досягти поставлених цілей не вдалося. Утворення іспанського консульства в Одесі хронологічно співпало з одним із найскладніших періодів іспанської історії – правління Фернандо VII (1808–1833), що позначилося французьким завоюванням Іспанії та антифранцузькою “Війною за незалежність”, невдалим для Мадрида колоніальними війнами і втратою більшості американських колоній, численними повстаннями в середині країни. Внаслідок цього урядова політика була зосереджена, як правило, на внутрішніх питаннях, а іспанській короні та купцям бракувало ресурсів для успішної конкуренції з іншими народами. Водночас, іспанська чорноморська торгівля гальмувалася невирішеністю питання вільного проходження турецьких проток, що спричиняло зайві незручності.



## SPANISH CONSULATE IN ODESA IN THE FIRST QUARTER OF THE XIX CENTURY: ORGANIZATION AND ACTIVITIES

Bohdan CHUMA

Ivan Franko National University of Lviv  
Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

The creation and the main activities of the Consulate of the Kingdom of Spain in Odesa under the First Consul Luis del Castillo (1802–1825) are examined in this article on the basis of archival material. Preconditions of the opening of diplomatic institutions and Spanish-Russian relations at the end of XVIII – in the first quarter of the XIX century are examined. The practice of consulate's functioning is displayed, which represented Spain at the Black Sea ports of the Russian Empire.

*Key words:* Spanish-Russian relations, the Spanish Consulate in Odessa, Luis del Castillo.

<sup>1</sup> Суміжні проблеми діяльності іспанського консульства в Одесі означеного періоду розкрито в наших попередніх публікаціях, див.: Чума Б. Встановлення торговельних відносин Іспанії та підросійської України у першій чверті XIX ст. (за матеріалами Іспанського консульства в Одесі) / Б. Чума // Гуржіївські історичні читання (Збірник наукових праць) / Ред. кол.: В.А. Смолій, А.І. Кузьмінський, С.Ю. Наумов. – Черкаси, 2009. – С. 264–268.; Чума Б. Діяльність Луїса дель Кастильйо на посаді першого консула Королівства Іспанії в Одесі (1804–1825 рр.) / Б. Чума // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць. / Ред. кол.: В.А. Смолій, О.І. Гуржій, А.Г. Морозов та ін. – Черкаси, 2011. – Вип. 4. – С. 278–281; Chuma B. Los primeros pasos del comercio español por el puerto de Odesa / B. Chuma // Congreso Internacional “Investigaciones comparadas ruso-españolas: aspéctos teóricos y metodológicos”, Granada, 7–9 de septiembre de 2011. Ponencias y comunicaciones / R. Guzmán Tirado, L. Sokolova (eds.). – Granada, 2011. – Págs. 513–517.

<sup>2</sup> Золотов В. Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века / В. Золотов. – Ростов-на-Дону, 1963.

<sup>3</sup> Додолев М. Россия и Испания 1808–1823 гг. Война и революция в Испании и русско-испанские отношения / М. Додолев. – Москва, 1984.

<sup>4</sup> Schop Soler A.M. Un siglo de relaciones diplomáticas y comerciales entre España y Rusia, 1733–1833 / A.M. Schop Soler. – Madrid, 1984.

<sup>5</sup> Archivo Histórico Nacional. Sección de Estado. – Legajo 6220: Correspondencia del Consulado de Odesa (1802–1833).

<sup>6</sup> Castillo L. Observaciones sobre el comercio del Mar Negro, con especificación del que los españoles pueden hacer allí ventajosamente / L. Del Castillo. – Madrid, 1828.

<sup>7</sup> Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского Министерства иностранных дел / Ред. кол.: А.Л. Нарочницкий (отв. ред.) и др. – Серия Первая (1801–1815 гг.). – Том Первый (март 1801 г. – апрель 1804 г.). – Москва, 1960; Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского Министерства иностранных дел / Ред. кол.: А.Л. Нарочницкий (отв. ред.) и др. – Серия Первая (1801–1815 гг.). – Том Седьмой (май 1814 г. – ноябрь 1815 г.). – Москва, 1972.

<sup>8</sup> Schop Soler A.M. Un siglo de relaciones... pág. 444.

<sup>9</sup> Внешняя политика России... Том Первый... с. 94–95.

<sup>10</sup> Schop Soler A.M. Un siglo de relaciones... pág. 446.

<sup>11</sup> В іспанській дипломатичній кореспонденції того часу ця назва незмінно використовується для означення столиці Османської імперії – міста Стамбул.

<sup>12</sup> Зважаючи на довгий шлях з Іспанії до Одеси і часту зміну міністрів у першій половині 1820-х рр. у листах не вказується імені адресата, лише його посада.

<sup>13</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 27 de Julio de 1802.

<sup>14</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 22 de noviembre de 1804.

<sup>15</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 10 de septiembre de 1804.

<sup>16</sup> У даному випадку термін “Левант” використано для означення всього східного узбережжя Середземного моря, що охоплює території північно-східної Африки, Близького Сходу і Малої Азії.

<sup>17</sup> Іспанський реал – основна грошова одиниця Іспанії до середини XIX ст., еквівалент 1 реал = 3,35 грамів срібла.

<sup>18</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 22 de noviembre de 1804.

<sup>19</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 18 de abril de 1806.

<sup>20</sup> Додолев М. Россия и Испания... С. 20–51.

<sup>21</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 13 de octubre de 1815.

<sup>22</sup> Нагадування про фінансову заборгованість і відсутність поточних оплат присутнє практично в усіх листах Л. дель Кастильйо за 1815–1816 рр.

<sup>23</sup> Арман Еммануель дю Плессі, герцог де Ришельє (1766–1822 рр.) – французький і російський державний діяч, емігрував із Франції після початку революції 1789 р., градоначальник Одеси у 1803–1814 рр., прем’єр-міністр Франції у 1815–1818 і 1820–1821 рр.

<sup>24</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 18 de mayo de 1818.

<sup>25</sup> Франсиско де Паула Сеа Бермудес-і-Бусо (1779–1850 рр.) – іспанський дипломат, у 1810–1812 рр. представник тимчасової хунти при російському дворі, один із керівників зовнішньої політики Іспанії 1808–1814 рр.

<sup>26</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 26 de noviembre de 1812.

<sup>27</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 4 de noviembre de 1817.

<sup>28</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 18 de mayo de 1818.

<sup>29</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 29 de septiembre de 1820.

<sup>30</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 4 de agosto y del 30 de octubre de 1821. Аргументом на користь місії Л. дель Кастильйо до Парижа були його “особливі стосунки” у французькій столиці, що, ймовірно, полягали у знайомстві з тодішнім прем’єр-міністром Франції герцогом де Ришельє, див.: Ibid. Carta de Luis del Castillo del 4 de agosto de 1821.

<sup>31</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 17 de agosto de 1824.

<sup>32</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 18 de diciembre de 1824.

<sup>33</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 8 de abril de 1825.

<sup>34</sup> *Schop Soler A.M. Un siglo de relaciones...* pág. 445. Детальний опис найпопулярніших товарів іспансько-російської торгівлі також міститься в опублікованій брошурі Л. дель Кастильйо, див.: *Castillo L. Observaciones sobre el comercio...* págs. 21–41.

<sup>35</sup> Цитовано за: *Schop Soler A.M. Un siglo de relaciones...* pág. 459.

<sup>36</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 18 de abril de 1806.

<sup>37</sup> *Внешняя политика России...* Том Первый... С. 174, 215–220.

<sup>38</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 26 de noviembre de 1812.

<sup>39</sup> *Внешняя политика России...* Том Седьмой... с. 62–64, 278–279.

<sup>40</sup> Портове місто, розташоване на о. Мінорка, що належить до Балеарських островах.

<sup>41</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 16 de junio de 1816.

<sup>42</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 31 de enero de 1818. Відповідно до “Додатку” про стан торгівлі міста Одеси, складеного Л. дель Кастильйо за підсумками 1817 р. і долученого до цього листа, поруч із 22 іспанськими кораблями у порту Одеси розвантажалися і завантажилися 420 російських кораблів, 182 – австрійських, 147 – англійських, 48 – шведських, 43 – іранських, 31 – сардинський, 30 – турецьких, 7 – данських, 7 – неаполітанських і 1 – сицилійський корабель.

<sup>43</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 3 de septiembre de 1819.

<sup>44</sup> Ibid. Carta de Luis del Castillo del 31 de enero de 1818.

<sup>45</sup> *Золотов В.А. Внешняя торговля...* С. 28, 89.

<sup>46</sup> *Schop Soler A.M.* Un siglo de relaciones... pág. 469.

<sup>47</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 4 de noviembre de 1817.

<sup>48</sup> *Ibid.* Carta de Luis del Castillo del 7 de septiembre de 1821.

<sup>49</sup> *Schop Soler A.M.* Un siglo de relaciones... pág. 462.

<sup>50</sup> AHN. Sección de Estado. – Legajo 6220: Carta de Luis del Castillo del 16 de junio de 1816.

<sup>51</sup> *Ibid.* Carta de Luis del Castillo del 3 de agosto de 1819.

<sup>52</sup> *Ibid.* Carta de Luis del Castillo del 30 de agosto de 1805.

<sup>53</sup> *Ibid.* Carta de Luis del Castillo del 3 de septiembre de 1805.

<sup>54</sup> *Ibid.* Carta de Luis del Castillo del 22 de noviembre de 1806.